

MUAMMOLI O‘QITISH BOSHLANG‘ICH ADABIY TA‘LIMDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASH MALAKALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Kadirova Masturaxon Djamoldinovna

Namangan davlat universiteti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası stajyor o‘qituvchi

***Annotatsiya:** Maqolada zamonaviy ta‘lim berish jarayonida ona tili fanining, o‘qitishda muammoli ta‘lim texnologiyalaridan foydalanishning metodik asosi yoritilgan. Mazkur maqola umumta‘lim maktablarining ona tili darslarida foydalanish uchun manba bo‘lib xizmat qiladi. Hozirda biz xorijlik hamkorlarning bu yo‘nalishdagi tajribalarini o‘rganish va bu tajribani bizning o‘qituvchilarimiz uchun moslashtirish bo‘yicha ish olib borayotganligi bayon etilgan. Shuningdek maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash orqali, mustaqil, erkin fikrlay olish, tahlil qilish, taqqoslash, fikrlarni izohlash, baxslashish, o‘z g‘oyalarini himoya qilish va yangiliklarga intilish kabi malakalari bilan birga, mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, dunyoqarashi, o‘z-o‘zini anglash, kommuni kativ savodxonligi, go‘zallik va nafosatni his etib, undan zavqlana olish, aqlan va jismonan sog‘lom bo‘lish, milliy urf-odatlarini o‘ziga singdirish va qadrlash kabi muhim xususiyatlarini rivojlantirish haqida turli ma‘lumotlar hikoya qilinadi.*

***Kalit so‘zlar:** pedagogik, ta‘lim, boshlang‘ich sinf, ta‘lim texnologiyalari, mustaqil fikrlovchi, axborot texnologiyalari bozori, iqtido.*

***Аннотация:** В статье описаны методические основы использования родного языка и проблемных образовательных технологий в процессе современного образования. Эта статья служит ресурсом для использования на уроках родного языка в средних школах. Теперь мы иностранцы изучаем опыт партнеров в этом направлении и этот опыт является нашей осью. Заявлено, что мы работаем над кастомизацией для наших клиентов. Также в статье у учащихся начальных классов имеется потенциал к логическому мышлению посредством критического мышления, самостоятельности, свободного мышления, анализа, сравнения, интерпретации идей, обсуждения, защиты своих идей и поиска новостей, самосознание, коммуникативная грамотность, способность чувствовать и наслаждаться красотой и изысканностью, быть*

психически и физически здоровыми, впитывать и ценить национальные традиции. Об этом сообщается различная информация.

Ключевые слова: педагогика, образование, начальный класс, образовательные технологии, независимый мыслитель, рынок информационных технологий, творчество.

Annotation: *The article describes the methodical basis of the use of mother tongue science and problematic educational technologies in the process of modern education. This article serves as a resource for use in the mother tongue classes of secondary schools. Now we are foreigners study the experiences of partners in this direction and this experience is our axis. It is stated that we are working on customization for our users. Also, in the article, primary school students have the potential to think logically through critical thinking, independent, free thinking, analysis, comparison, interpretation of ideas, discussion, protection of their ideas and pursuit of news. development of important features such as worldview, self-awareness, communicative literacy, the ability to feel and enjoy beauty and sophistication, to be mentally and physically healthy, to absorb and appreciate national traditions various information is told about it.*

Key words: *pedagogy, education, primary class, educational technology, independent thinker, information technology market, creativity.*

Yangi pedagogik bilimlar ko‘lami Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun talablari asosida kengayib bormoqda, tadqiqot yo‘nalishlari erkin shaxsni shakllantirish muammolariga qaratilyapti. Bugungi kunda ta’lim-tarbiya jarayonida ta’limning turli o‘qitish metodlaridan unumli foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Ona tili darslari innovatsion texnologiya asosida tashkil qilinganda, asosan, o‘quvchilarda hamkorlikda ishlash ko‘nikmasi shakllanadi, umumiy vazifalar yechimini topishda bir-birlariga ko‘mak beradilar, o‘quvchilarda ijodiy va mustaqil fikrlash malakalari tarkib topadi, o‘quvchilar o‘z ishlari natijasiga, o‘qishga, ta’lim olishga shaxsan mas’ullikni his qiladilar.

Ayni paytda har qanday o‘quv maskanlarida muammoli o‘qitish texnologiyasi samarador hisoblanadi. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirish bo‘lib u ijodiy, faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi.

Muammoli o‘qitishning mohiyatini o‘qituvchi tomonidan o‘quvchilarning o‘quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o‘quv vazifalarini, muammolarini hamda savollarini hal qilish orqali yangi bilimlarni o‘zlashtirish bo‘yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil etadi.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- o‘quvchida notanish faktning mavjud bo‘lishi;
- vazifalarni bajarish uchun o‘quvchiga beriladigan ko‘rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi.

Muammoli vaziyatdan chiqa olish hamma vaqt muammoni, ya’ni — nima noma’lum ekanligini, uning nutqiy ifodasi va yechimini anglash bilan bog‘langan.

Muammoli vaziyatni fikriy tahlil qiladigan bo‘lsak, u, avvalombor, o‘quvchilarning mustaqil aqliy faoliyatidir. U o‘quvchini intellektual mashaqqat keltirib chiqargan sabablarni tushunishga, unga kirish, muammoni so‘z bilan ifodalash, ya’ni — faol fikr yuritishni belgilashga olib keladi. Bu o‘rinda izchillik yorqin ko‘rinadi: avvalo, muammoli vaziyat yuzaga keladi, so‘ng o‘quv muammosi shakllanadi. O‘qitish jarayonida o‘quv muammosining muhim belgilari ham mavjud.

O‘quv muammosining muhim belgilari quyidagilar:

- yangi bilimlarni shakllantirishga olib keladigan noma’lumning qo‘shilishi;
- o‘quvchilarda noma’lumni topish yo‘lida izlanishni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan muayyan bilim zahirasi bo‘lishi.

O‘quv muammosini yechish jarayonida o‘quvchilar aqliy faoliyatining muhim bosqichi uning yechilish usulini o‘ylab topishga oid farazlar, g‘oyalar qo‘yish hamda uni asoslashdir.

O‘quv muammosi muammoli savollar bilan izchil rivojlantirib boriladi va bunda har bir savol uning hal qilinishida bir bosqich bo‘lib xizmat qiladi.

Muammoli o‘qitishda o‘qituvchi o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etadi, shundagina o‘quvchilar fanlarni tahlil qilish asosida mustaqil ravishda intellektual mashaqqatlarni hal qilish, xulosa chiqarish va umumlashtirish, qonuniyatlarni shakllantirish, qo‘lga kiritilgan bilimlarni yangi vaziyatga tatbiq etishga intiladi.

Muammoli o‘qitish natijasida o‘quvchilarda bilimlarga mustaqil erishish qobiliyati shakllanadi hamda mavzu bo‘yicha turli g‘oyalar topish, uni isbotlash orqali yangi aqliy harakat usullarini topish va bilimlarni bir muammodan boshqasiga ko‘chirish ko‘nikmasi hosil bo‘ladi.

Fikrlashning eksentrikligini rivojlantirish, muammolarni “taqlid” yordamida hal qilish uslubidan voz kechish kerak. Aynan boshlang‘ich maktab yoshida, psixologlarning tadqiqotlariga ko‘ra, mantiqiy fikrlashni, muammoni hal qilish uchun nostandart yondashuvni shakllantirish zarur. Agar maktabgacha yoshda bolaning o‘yin faoliyati yetakchi bo‘lsa, boshlang‘ich maktabda o‘qishga yo‘naltirish mavjud. Fikrlash asosiy funksiyaga aylanadi. Aqliy faoliyatni rivojlantirish boshlang‘ich maktabda ustuvor ahamiyatga ega. Mantiqiy fikrlash bolani o‘zlashtirgan bilim, ko‘nikma va ko‘nikmalaridan foydalangan holda, shuningdek, nazariy va amalda

nostandart vaziyatlarda qaror qabul qilishga, shuningdek, kerakli ma'lumotlarni topishga o'rgatishni tartibga soladi. Bularning barchasi mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, agar u asosiy vazifa bo'lmasa, keyinchalik bolaning boshlang'ich maktabda o'qishi davrida eng muhimlaridan biriga aylanishidan dalolat beradi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda quyidagilar muhim: tahlil qilish, sintez qilish, tushunchalar bilan ishlash, xulosa chiqarish, mulohaza yuritish, bahslashish va eng muhimi, mustaqil fikrlash odatini rivojlantirish, g'ayrioddiy yechimlarni izlash. Aqliy faoliyat, boshqa har qanday faoliyat kabi, o'qitilishi va rivojlanishi kerak. Zamonaviy dunyoda bola ko'pincha shunga o'xshash qiyinchiliklarga duch keladi, shuning uchun bu mavzu bugungi kunda eng dolzarb hisoblanadi. Rivojlanish muammolari ko'plab o'qituvchilar va psixologlarni qiziqtirgan (P. Blonskiy, L. S. Vygotskiy, S. L. Rubinshteyn, P. Ya. Galperin, A. N. Leontiyev, A. R. Luriya, P. I. Zinchenko, A. A. Smirnov, B. M. Velichkovskiy, G. G. Vuchetich, Z. M. Istomina, G. S. Ovchinnikov, J. Piaget). Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 4-sinf o'quvchilarining hammasi ham mantiqiy fikrlash ko'nikmalariga to'liq yoki hech bo'lmaganda qisman ega emaslar. Ba'zan ba'zi o'quvchilar hatto o'rta maktabda ham ularni o'zlashtirmaydilar. Ushbu dalillarning barchasi boshlang'ich maktab o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi muayyan muammolarni, shuningdek, bolalarga aqliy operatsiyalarning asosiy usullarini o'rgatish bo'yicha maqsadga muvofiq ish olib borish zarurligini ko'rsatadi. Ko'pincha, ushbu yo'nalishdagi ishlar kichik o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni shakllantirishga eng samarali ta'sir ko'rsatadigan shart-sharoitlarni, o'qitish usullari va pedagogik texnologiyalarni aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari ko'pincha ikkita muammoni hal qildi: olingan bilimlarning mazmuni qanday bo'lishi kerak va o'qituvchi o'quvchilar ongiga qanday ma'lumot yetkazishi mumkin. Axir bilimlarni mexanik ravishda o'rganish mumkin, fikrlashning oqilona usullari ularni tushunishga imkon beradi.

O'quvchilarda diqqat va tasavvurlari rivojlanadi, o'quv materiallarini idrok qilish orqali ularning bilish faolligi oshadi.

Boshlang'ich sinflarda sifat turkumini o'rganish tizimi o'quv materialini leksik va grammatik tomondan izchillik bilan boyitib, murakkablashtirib borishni ko'zda tutadi. O'quvchilar savod o'rgatish davridan boshlab, to 4- sinfga qadar belgi bildiruvchi so'zlarning — sifatning leksik va grammatik ma'nolarini boshlang'ich sinf ona tili dasturi hajmida o'rganadilar. Savod o'rgatish davrida belgi bildirgan so'zlarning ma'nolarini o'qituvchining "Mazasi qanday olma? Rangi qanday olma? Hajmi qanday olma?" kabi savollari asosida kuzatish orqali amaliy bilib boradilar.

Sifatni o'rgatishda yana rangli rasmlardan foydalanish juda katta samara beradi. Rasm bolalar sezgisiga ta'sir etib, uning hayot tajribasida hali uchramagan tomonlarini ochadi, ularga tanish bo'lgan hodisalarni chuqur anglashga ham yordam beradi.

Masalan, tabiat tasvirlangan rangli rasm o'quvchilar diqqatiga havola etilib, quyidagi:

1. Rasmda rassom qaysi ranglardan foydalangan? Daftaringizga ranglar deb ikki nuqta qo'ying va ranglarni ifodalovchi so'zlarni yozing.

2. Osmon qanday tasvirlangan? Uni tasvirlovchi so'zlarni "osmon" so'zi bilan birga qo'llab yozing.

3. Tog' qanday tasvirlangan? Uni tasvirlovchi so'zlarni "tog'" so'zi bilan birga qo'llab yozing.

4. Rasmda qaysi hayvonni ko'ryapsiz? Hayvonning sifatlarini uning nomi bilan birga yozing.

5. Daraxtlarni kuzating. Unda nimani sezyapsiz? Shamolning xususiyatlarini qaysi so'zlar bilan ifodalash mumkin? - kabi topshiriqlar berilsa, bolalar ko'rsatilgan rasmlar asosida sifatlar to'plamini yaratadi.

Masalan:

1-topshiriq asosida o'quvchilar quyidagi sifatlar to'plamini yaratishi mumkin. Ranglar: oppoq, ko'k, ko'm-ko'k, jigar rang, sariq, sap-sariq, qizg'ish, qora, yashil.

2- topshiriq asosida esa: tiniq osmon, bulutli osmon, ko'm-kok osmon, musaffo osmon, qora bulutli osmon, oq bulutli osmon, tinch osmon.

3- topshiriq: baland tog', qorli tog', archali tog', qoyali tog', qorsiz tog', cho'qqili tog'.

4- topshiriq: yirtqich ayiq, qo'ng'ir ayiq, beso'naqay ayiq, oq ayiq, beozor ayiq, masxaraboz ayiq va nihoyat,

5- topshiriq asosida: yoqimli shamol, sovuq shamol, qattiq shamol, mayin shamol, iliq shamol, tonggi shamol, kechki shamol, tog' shamoli. Bir so'z asosida bir necha sifatli birikmalar tuzdirish o'quvchilar so'z boyligining qay darajada ekanligini ko'rsatib beradi. Ular tuzgan birikmalar asosida "Sifat - so'z turkumi" tushuntiriladi:

– Rasm asosida to'plagan rang bildiruvchi so'zlarni qanday so'zlar degan edik?

– Osmon, tog', shamol, ayiq so'zlari qaysi turkumga kiradi?

– Shu so'zlar orqali oldingi so'zlarga so'roq bering. Ular 1-2- sinflarda qanday so'zlar deb o'rganilgan?

– Belgi bildirgan so'zlarni bir so'z bilan nima deb nomlash mumkin? Bu savollar o'quvchilarni muammoli vaziyatga soladi va ularda muammoni hal qilishga qiziqish uyg'otadi va intilishni yuzaga keltiradi.

Asosiysi, o‘quvchilar mustaqil va amaliy izlanadilar. Til birliklarini o‘zlari qidiradilar, topadilar va o‘zlashtiradilar.

Natijada, “Sifatlar nimaning belgisini bildiradi? Ular qaysi so‘zlar bilan bog‘lanib keladi?” kabi savollarga bemaolol javob beradilar.

Ular tushunchalarini yanada aniqlash maqsadida ta’limiy o‘yinlar tashkil qilinadi.

O‘quvchilar matn yaratishga bosqichma-bosqich: so‘z ustida ishlash, gap va uning mantiqiy bog‘lanishi ustida ishlash, og‘zaki hikoya tuzish va uni yozma shakllantirish tarzida maxsus tayyorlab boriladi.

Shunday qilib, muammoli o‘qitishning vazifasi o‘quvchilar tomonidan bilimlarni puxta o‘zlashtirish va aqliy hamda amaliy, mustaqil faoliyatlarini samarali bo‘lishiga hamkorlik qilish, ularda yangi vaziyatda olingan bilimlarni ijodiy qo‘llash malakasini shakllantirishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avliyakov N.X., Namozova N.J. Muammoli o‘qitish texnologiyalari. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2008. – 80 b.
2. G‘afforova T. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar: O‘quv qo‘llanma. Toshkent. Tafakkur, 2011.
3. Muslimov N. va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari – Toshkent: 2015. – 208 bet.
4. Qosimova K. va boshq. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent-2009.
5. Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2003